

ДОРНЫН НЭРТ ЯРУУ НАЙРАГЧ Б. ЯВУУХУЛАНГИЙН УРАН ЧАДВАРЫН ОНЦЛОГООС

Товч агуулга: Монголын орчин үеийн яруу найраг үүсч хөгжсөн түүхэн цаг үеэс хойш хөгжлийн урт удаан хугацааны туршид нийгэм, түүхийн тодорхой үе шатуудад тухайн цаг үеийн уран бүтээлийн ертөнцөд манлайлан хошуучлагч зохиолч, яруу найрагчид төрж, бичлэг, сэтгэлгээ, дүрслэх маяг, урлах арга барилаар илтэд ялгаран, үгийн урлагийн хөгжилд бие даасан, онцгой, шинэ үзэгдэл болохын зэрэгцээ аяндаа тухайн зохиолчийн дэг сургууль бүрэлдэж, өөрөө болон залгамжлагчид нь утга зохиолын түүхэнд үнэтэй хувь нэмэр оруулах үзэгдэл бий болсоор иржээ. Энэ нь уламжлал шинэчлэлийн оршихуйн зүй тогтол юм.

1960-аад оны яруу найрагт урлах эрдмийн хувьд дэвшил гарч, байгалийн үзэсгэлэн, хүний дотоод сэтгэлийн ертөнцийг яруу сайхнаар нээн үзүүлэх сэтгэлийн уянга хөгжиж, томоохон шинэчлэлийг хийв.

Энэ үеийн яруу найрагчдын дундаас Дорнын их яруу найрагч Б. Явуухулан өөрийн гүн сэтгэлгээ, өвөрмөц өнгө аяс, нарийн мэдрэмж, яруу найруулгаараа тухайн үеийн яруу найрагт шинэчлэл хийсэн бөгөөд энэхүү судалгаандаа бид түүний яруу найргийн ур чадварын тухай авч үзэх болно.

Түлхүүр үг: орчин үеийн яруу найраг, уламжлал шинэчлэл, яруу найргийн хөгжил.

Ragchaa Bigermaa
Mongolian University of Science and Technology
Ulaanbaatar, Mongolia

DESCRIBING SOME FEATURES OF POEMS BY B. YAWUUKHULAN

Abstract: Overhauling the development of the poetic studies in 1960s', B.Yawuukhulan, a great oriental poet, striking feature of artistic style and rhythmic pattern in his works contributed to the development and renovation of Mongolian poetry. In this article, defining stylistic method, form, feature and style of a certain poem of Yawuukhulan have been analyzed and explained in a wide range. To sum up, language of his poem makes the poem melodically, logically and rhythmically; and head rhyme, internal rhyme and end rhyme and intonation built up the development of Mongolian poetry studies.

Keywords: modern poetry, literary tradition, evolution, a poem in prose.

Зохиолчийн найруулга нь бүтээн туурвих үйл явц, сэтгэлгээний хэв маяг, эрэл хайгуулын үр дүнд зохиолч бүрт өвөрмөц байдлаар төлөвшдөг бөгөөд бичлэг, сэтгэлгээ, ур чадвар, туршлагын талаар бусдаас ялгарах онцлог шинж юм. Өөрөөр хэлбэл, зохиолчийн бүтээн туурвих үйл явцад зохиолоор дамжин илэрхийлэгдэж байдаг өгүүлэгдэхүүн, дүрслэх хэв маяг, хэлийг ашигласан байдал [Галбаатар, 2009, 201-р т.] зэрэг юм. Иймд зохиолч бүр бусад зохиолчоос ялгарах, туурвин бүтээх найруулгын өвөрмөц онцлогтой билээ. Энэхүү өгүүлэлдээ бид 1960-аад оны Монголын орчин үеийн яруу найрагт шинэчлэл хийсэн хэмээн судлаач, шүүмжлэгчдийн зөвшөөрдөг, нэрт яруу найрагч Б. Явуухулангийн уран чадварын онцлогоос заримыг авч үзнэ. Үүнд:

1. Дорнын нэрт яруу найрагч Б. Явуухулан хүн байгаль хоёрын хүйн холбоог эгэл амьдрал, жирийн явдлаас ургуулан, уран санаагаар баяжуулж, хүний сэтгэлийн хөг аястай нарийн холбон, мэдрэмжтэй шүлэглэдэг бөгөөд ийм өвөрмөц найруулга, уран зохиомж бүхий олон шүлэг байдаг. Тухайлбал: “Шөнө”, “Одод усанд шумбадаг юм билээ”, “Говийн зэрэглээ”, “Танга нуур”, “Хар Ус нуурын шагшуурга”, “Туулын урсгал шөнөдөө сайхан” гэх мэт.

2. Тэрээр өөрийн уран бүтээлдээ утгын давталтыг өвөрмөцөөр ашигласан байдаг. Жишээ нь: а. Дахилт буюу бадгийн давталт. Б. Явуухулангийн шүлгүүдэд бадгуудыг хооронд нь холбох, салгах, хүч нэмэгдүүлэх, ерөнхий утга санааг нэгтгэх зорилгоор бүтэн бадгийг зохих газар нь давтан хэрэглэсэн давталт элбэг байдаг нь түүний бадаглал зүйн нэгэн шинэлэг тал юм. Энэ нь шүлгийн утга санааг гүнзгийрүүлэх, байгуулалтыг жигдлэх, бадаг бүрийн утгыг тодотгох, шүлгийг журамлан цэгцлэх [Галбаатар, 2012, 124-р т.] зэрэг олон үүрэгтэй. Тухайлбал: “Бид нэг орчлонгийн хүмүүс”, “Эх орны тухай дуу”, “Намрын мөнгөн өглөө” зэрэг шүлэгтээ бадгийн давталт буюу дахилтыг хийж, шүлгийнхээ утга санааг гүнзгийрүүлсэн байна. “Намрын мөнгөн өглөө” шүлэгт өгүүлсэн 5 бадаг тус бүрд хайр сэтгэлт залуугийн бүсгүйгээсээ салж ядан үгээ хэлэхдээ үүр цайх, хайртай хүнээсээ түр ч гэсэн салах, мөнгөн хяруунд уян дээр хоносон морио хайрлах, бүсгүйн ээж аавд үнэн үгээ хэлэх, бэр гуйх өдрөө товлон гэсэн утгын гүнзгийрэлттэй дүрсэлж, энэ бадгуудын ард:

*Хайрт минь одоо би явъя даа
Хүлэг мориныхоо биеийг халааж
Намрын мөнгөн өглөөний*

Сэрүүн тунгалагт давхия даа [Явуухулан, 1985, 222-р т.] хэмээн нэг төрлийн давталт буюу дахилтыг оруулж өгснөөр морио дээдлэх монгол эр хүний дүрслэл бүхий бадаг бүрийн санааг нэгтгэх, эцэст нь хайр сэтгэлийн тухай нэгэн цогцолбор санаа, дүр зураг болгон бүрдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Тэрээр ингэж бадгийн давталтыг хийхдээ монгол шүлгийн 2 ба 4 шадаар бадагладаг уламжлалыг хөгжүүлжээ.

б. Эхний бадгийг төгсгөлд нь давтах давталт. Түүний шүлгүүдийг ажиглахад, богино шүлгийн эхний бадгийг төгсгөлд нь давтах нэг төрлийн давталт дараах шүлгүүдэд ажиглагдаж байна.Үүнд: “Сонин”, “Тэшүүрчдийн дуу”, “Алаг үрс минь тайван нойрс”, ”Монгол нутгийн шөнө”, “Тэнгэрт мэлмэрэгч тэргэл сар”, “Чамдаа дуулъя”, “Туулын шугуй”, “Сартай шөнийн дуу”, “Тэрэлжийн үдэш”, “Хавар ирлээ”, “Монголын дорнод тал”, “Хар-Ус нуурын шагшуурга”, “Тэхийн зогсоол” зэрэг шүлэг, найраглалыг дурдаж болно. Эдгээр нь шүлгийн доторх хэмнэл хэмжээг тааруулах, утгыг гүнзгийрүүлэх, санааг нэгтгэх, дүрслэлийг эрчимжүүлэх зэрэг олон янзын үүрэгтэй. Жишээ нь: “Сартай шөнийн дуу” шүлэгт:

*Нарны хооронд саран байрлах
Нарлаг хорвоо гэрлийн хувьтай
Насны хооронд дурлан хайрлах*

Амраг сэтгэл ханийн золтой [Явуухулан, 1985, 219-р т.] хэмээн эхлэл, төгсгөл бадгийг давтсан нь хүн бүрд үүрд онцгой ханийнх нь “ярих нь хүртэл дуу шиг дуулддаг, онцгой нэгэн тул хайртай” гэсэн санааг эрчимжүүлж, шүлэг дэх би баатрын хань ижлээ хүндэтгэх хувийн онцлогийг илэрхийлж байгаагаараа онцлог юм.

Мөн “Тэхийн зогсоол” найраглалын эхэнд:

Тээр жилийн тэр нэгэн өвлийн

Өнтэйг яана!

Тэхийн зогсоол гэдэг тэр оргилын

Өндрийг яана! гэж эхлээд, төгсгөлд нь:

Тээр жилийн тэр нэгэн өвлийн

Уртыг яана!

Тэхийн зогсоол гэдэг тэр оргилын

Өндрийг яана! [Явуухулан, 1985, 443-445-р т.]

гэж эхлэл, төгсгөлд бадгийг давтахдаа “өнтэй” хэмээх үгийг “уртыг” хэмээн сольж утгын гүнзгийрлийг хийсэн нь өвөрмөц. Ингэж давтахдаа үгийг, холбоо үгийг, шадьг сольж утга санааг гүнзгийрүүлэх, дүрслэлийг тодруулах зэрэг үүргээр давтсан давталт түүний уран бүтээлд элбэг ажиглагдаж байна.

Ингэж нэг бадгаар шүлгийн эхлэл, төгсгөлийг давтахаас гадна 2,2 бадгаар эхлэл, төгсгөлийг давтсан “Эцгийн дурсгалд”, “Захгүй хөх тэнгэрийн дор”, “Дурлал минь, дурлал минь”, “Тэмээ”, “Дэлхий”, “Зуны шөнө богинохон” зэрэг шүлгүүд ч бас бий.

в. Тэрчлэн том хэмжээний найраглалуудад шаардлагатай газар нь тодорхой давтамжтай давтсан давталтууд бас бий. Жишээ нь: “Уурхайн замд” шүлэгт:

Идэрхэн жолооч маань залуураа чадамгай мушгина

Эрчилсэн дээс шиг урдах зам эрээлжлэн үзэгдэнэ

Өвсөн толгой ёслон үдэх шиг бөхөлзөн хоцорно

Өндөр уулс тосон авах шиг сүндэрлэн угтана [Явуухулан, 1985, 129-р т.] гэсэн бадгийг, 2 бадаг шүлгийн дараа давтах маягаар нийт 5 удаа давтжээ. Энэ тухай судлаач Я. Ганбаатар “Нэгэн хэсэг зүйл ард бөхөлзөн хоцорч байхад, нөгөө хэсэг уулс угтан авч байгаа тухай өгүүлснээрээ энэ бадаг нь хөдөлгөөнтэй болсон бөгөөд нэг хэсэг тогтож өгүүлсэн зураглалыг энэ бадгаар хөдөлгөөнд оруулж байгаа юм” [Ганбаатар, 2015, 131-р т.] гэжээ.

Тэрээр 5 шад бүхий бадаглалын хэлбэрийг өөрийн уран бүтээлд туршихдаа бадгийн эхний шадьг тухайн бадгийн төгсгөлийн шад болгон хашиж, давтсан давталтыг ашигласан нь монгол яруу найргийн туурвил зүйд оруулсан шинэчлэлийн нэг байв. Тухайлбал: “Алаг дэлхийд төрсөн минь учиртай”, “Би хаана төрөө вэ?”, “Хүсэл”, “Реквием” зэрэг шүлгийг дурдаж болно. Жишээ нь: “Хүсэл” шүлэгт:

Оломгүй хөх далай болох минь ч яалаа даа

Олдошгүй сайхан амрагаа би мөнгөн хун болгоод

Оюу цэнхэр мандалдаа умбуулж шумбуулж хөвүүлэхсэн

Оломгүй хөх далай болох минь ч яалаа даа [Явуухулан, 1985, 202-р т.] хэмээн бөгжин давталтаар шүлгийнхээ байгууламжийг жигдэлж, айзам хэмнэлийг тохируулан, эхний санаагаа лавшруулан баталж нотолсон нь монгол шүлгийн 4 шадаар чанд хайрцагласан бадгийн байгуулалтыг эвдсэн, яруу хэрэглүүрийг өвөрмөцөөр ашигласан сонирхолтой шийдэл байлаа.

Б. Явуухулан бэлчирлүүлэх давталт буюу “бадгийн шад дахь сүүлчийн үгийг, дараагийн шадын эхэнд давтдаг” давталтын аргыг шүлгийн айзам, хэмнэл, байгуулалтыг жигдлэх, санаагаа гүнзгийрүүлэх зорилгоор давтахдаа үг, холбоо үг, бүтэн шадаар давтан зохиомжилсон нь монгол ардын аман зохиолын “жороо үг”-ийн төрлийг бүтээлчээр хөгжүүлсний тод жишээ байлаа. Тухайлбал: “Голын захад хувинтай ус”, “Амар”, “Реквием” зэрэг шүлгүүд бий. Жишээ нь: “Голын захад хувинтай ус” шүлэгт:

Голын захад хувинтай ус,

Усны дэргэд үзэсгэлэнт бүсгүй,

Бүсгүйн сэтгэлд янагийн бодол,

Бодлын үзүүрт бяцхан үр ... хэмээн бэлчирлүүлэх давталтыг хийжээ.

Үүний зэрэгцээ түүний монгол шүлгийн бадаглал зүйд туршсан нэгэн сонирхолтой туршилт нь бадаг тус бүрт тодорхой шадаар бадагладаггүй чөлөөт хэлбэрээр шүлэглэж байв. Тухайлбал: Шүлгийн шадыг шатлах хэлбэрээр бичсэн шүлгүүдийг нь дурдаж болно. Үүнд: “Шугам”, “Монгол шүлэг”, “Сар шүлэгчтэй уулзсан нь”, “Ус ирлээ”, “Бидний хүсэл”, “Солонгос түмэнд”, “Ертөнцийн хүүхнүүд цэвэрхэн төржээ” гэх мэт. Жишээ нь: “Бидний хүсэл” шүлэгт:

Юу чамд

сайхан бэ? гэж

хэн ч надаас асуухад

Хамгийн сайхан нь

амьд явах гэж

хэлнэ би! [Явуухулан, 1985, 91-р т.] гэхэд, хэлбэрийн хувьд

ийм сонирхолтой эрэл хийсний зэрэгцээ монгол хэлний өгүүлбэр зүйн тогтсон байршлыг өөрчилж, өгүүлэгдэхүүн буюу би баатрыг өгүүлбэрийн төгсгөлд оруулсан нь дүрийн сэтгэл зүйг илэрхийлэх, утгыг эрчимжүүлэхэд чухал үүрэгтэй байна.

3. Шүлэгт дүр бүтээхдээ зөвхөн монгол хүний сэтгэлгээний онцлогт тохирсон, монголчуудын уламжлалт зан араншин, ёс заншлыг тусгасан өвөрмөц дүрслэгдэхүүнийг дүрсэлдэг онцлогтой. Жишээ нь: газрын алс холыг “бууж үдлэм”, ойрыг “бугуйл хаям”, намрын салхийг “туулайн гүйдэл шиг салхи” гэх мэт.

4. Хэлний дүрслэх болон яруу хэрэглүүрийг хэрэглэхдээ монгол ахуйд монгол сэтгэлгээгээр сэтгэж, өвөрмөц дүрслэлийг бий болгодог. Жишээ:

Мөнгөн аяга шиг гараас чинь

Туулын уснаас амсах юмсан

Мөнхийн усыг уусан юм шиг

Танхил чамтай амьдрах юм сан “Мөнгөн хазаарын чимээ”

Аяга дүүрэн сүү шиг

Чамдаа л гэж өгсөн

Ариухан хайрыг минь

Авахгүй юм гэж үү “Тал нутгийн бүсгүйн дуу”

Хошууран цувах Алтай

Айлын нүүдэл шиг үзэгдэнэ

Хурган цагаан үүлс

Тууврын мал шиг санагдана гэдэг ч юм уу, эсвэл “уулын согоо шиг хүүхэн”, “сулдаа ганхам жороо морь”, “зүүрмэглэгч хун шиг цагаан гэр”, “илбийн юм шиг”, “айлын нүүдэл шиг”, “тууврын мал шиг” гэх мэт.

5. Б. Явуухулан бүтээлээ урлахдаа гоо зүйн маш нарийн мэдрэхүйтэй, тэгснээрээ ч туйлын уянгалаг зөөлөн дуу хоолойтой цэвэр тунгалаг найруулгатай шүлэг бичдэг бөгөөд хэрэв яруу найрагчийн шүлгийн нэг үгийг нөгөөгөөр соливол чавхдаст хөгжмийн нэг утасны хөг алдарсан мэт этгээд сонстоно. Учир нь түүний үг бүр шигшмэл өөр өөрийн аялгуутай, тэр нь шүлэгчийн дуу хоолойд өнгө зохирсон байдаг. Жишээлбэл:

Салхи ч үгүй нам гүм байтал

Шарласан навчис хийсч байлаа

Санаанд ч үгүй аж төрж явтал

Санчигны минь үс цайж байлаа гэх.

Мөн *Налгар тэнгэр шувуудтай цуг*
Зэллэсэн бүхэн эргээд ирнэ
Намрын навч шиг надаас хийссэн
Залуу нас минь л эргэж ирэхгүй хэмээн

эхний 2 шадад байгалийн жам ёсыг тунгаагаад, дараагийн 2 шадад хүний амьдралын жамыг харьцуулан гаргасан гүн ухааны гаргалгааг хийсэн байдаг.

ДҮГНЭЛТ

1948-1980 оны яруу найрагчдын дотроос Б. Явуухулан ур чадвар, уран дүрслэл, шүлэглэлийн хэлбэр, сэтгэлгээний онцлог, зохиолын хэл найруулгын хувьд өөрийн гэсэн өвөрмөц шинэчлэлийг хийж, Д. Нацагдоржийн буюу өмнөх үеийн уламжлалыг хөгжүүлсэн нь туурвил зүйн судалгаагаар батлагдаж байна. Үүнд:

Ур чадвар, уран дүрслэлд:

✓ Хэл найруулга, уран дүрслэлийн түвшинд шинэчлэлт хийсэн, яруу найргийг илүү уянгалаг, сонсголттой айзам хэмнэлийн аястай болгохын зэрэгцээ шүлгийн утга санааг гүнзгийрүүлэн, гүн ухааны аястай болгосон.

✓ Эгэл амьдралаас сэдэвлэн, монгол ахуйг тусгаж, иргэний уянгыг сэтгэлийн уянгатай холбож өгсөн.

✓ Монгол дуулийн төрлийг орчин үеийн яруу найрагт үндэслэн, хөгжүүлсэн. Жишээ нь: Тэхийн зогсоол, Бугын жим, Сохор зоосны дууль.

Уран сайхны сэтгэлгээнд:

1. Өрнө дорно дахины уран сайхны сэтгэлгээг монголын орчин үеийн яруу найрагт уянгын дүр, дүрслэлийг туурвих замаар, дахин давтагдашгүй, өвөрмөц онцлогтойгоор өөрийн уран бүтээлд тусгажээ.

2. Хүний сэтгэлийн нандин чанарыг нээсэн, мөнхийн үнэт зүйл болох хайр сэтгэлийн болон байгалийн уянгын шүлгүүдээрээ орчин үеийн монгол яруу найргийн сэтгэлгээнд шинэчлэл хийжээ.

Шүлэглэлийн хэлбэрт:

✓ Яруу найргийн толгой холбоцод эгшгээр холбох бүрэн холбоцыг ихэвчлэн хэрэглэсэн нь түүний шүлгийн айзам хэмнэл, эгшиглэл зүйг жигдэлж, бусад яруу найрагчдаас илүү уянгалаг болгосон нь “Монголын орчин үеийн яруу найргийн бие даасан томоохон төлөөлөгч” гэсэн үнэлгээг гадаад, дотоодын олон эрдэмтдээс өгөх үндэслэл болсон төдийгүй 89 шүлэг нь ард түмний дуртай дуу болон түгснээс тодорхой харагдаж байна.

✓ Тэрчлэн сүүл холбоц, дотоод холбоц болон үе өргөлтийг тэнцүүлэх журам, бадаглал, айзам хэмнэлийн зохирол зэргийг хөгжүүлсэн нь монгол яруу найргийн хөгжлийн судалгааны нэгэн чухал хэрэглэгдэхүүн болж чаджээ.

✓ Монгол шүлгийн бадаг зохион байгуулалтыг хөгжүүлэн, сонирхолтой эрэл хийж, гурав, тав ба зургаа, найман шадат болон задгай шүлгийг туршсан. Жишээ нь: “Хүсэл”, “Би хаана төрөө вэ?”, “Говь”, “Үер”, “Ой мод” гэх мэт.

✓ Японы хайку хэлбэрийн 3 мөрт шүлгийг дөрвөн улирлын тухай монгол гүн ухааны сэтгэлгээтэй холбон, монголын орчин үеийн яруу найрагт оруулж ирсэн.

✓ Шад бүрд үгийн тоо, өргөлтөт үеийн тоо тэнцүү байх зарчмаар айзам хэмнэл, эгшиглэл зүйг тааруулдаг монгол шүлгийн уламжлалыг эвдэж, шад тус бүр дэх үгийн тоогоор бус утгын хувьд байгуулалтыг жигдлэн, бадгаар эн зэрэгцүүлэх хэлбэрээр туурвидаг нь түүний уран бүтээлийн бас нэгэн шинэлэг тал байв. Жишээ нь: “Говь”, “Ой мод” гэх мэт олон шүлэг бий.

Зохиолын хэл найруулгад:

✓ Шүлэгт дүр бүтээхдээ зөвхөн монгол хүний сэтгэлгээний онцлогт тохирсон, монголчуудын уламжлалт зан араншин, ёс заншлыг тусгасан өвөрмөц дүрслэгдэхүүнийг дүрсэлдэг онцлогтой. Жишээ нь: газрын алс холыг “бууж үдлэм”, ойрыг “бугуйл хаям”, намрын салхийг “туулайн гүйдэл шиг салхи” гэх мэт.

✓ Хэлний дүрслэх болон яруу хэрэглүүрийг хэрэглэхдээ монгол ахуй, монгол сэтгэлгээгээр сэтгэж, өвөрмөц дүрслэлийг бий болгодог.

Ном зүй

Галбаатар Д. Уран бүтээлийн арга, түүнтэй холбогдох зарим хүчин зүйлс // Монгол судлал сэтгүүл, 2009.

Галбаатар Д. Уран зохиол: Онол, түүх, шүүмжлэл. Нэвтэрхий толь. Улаанбаатар, 2012.

Ганбаатар Я. XX зууны манлай яруу найрагч Б. Явуухулан. Сан-Франциско, 2015.

Явуухулан Б. Түүвэр зохиол. I боть. Улаанбаатар, 1985.